

Tarihi Çevre Yenileme Çalışmalarının Peyzaj Mimarlığı Açısından Değerlendirilmesi: Muratpaşa Cami Örneği

Reyhan ERDOĞAN ^{1*} , Ekin OKTAY ² , Ceren SELİM ³

ORCID 1: 0000-0001-8524-4650

ORCID 2: 0000-0001-6735-4549

ORCID 3: 0000-0001-7694-2449

^{1,3} Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 07070, Antalya, Türkiye

² Van 100. Yıl Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 65090, Van, Türkiye.

* e-mail: reyhanerdogan@akdeniz.edu.tr

Öz

Tarihi kentsel çevrelerdeki, tarihe tanıklık etmiş özgün yapılar sahip olunan en önemli kültürel miraslarımızdan biridir. Bu yapılar tarihi bilgileri bir sonraki nesle aktaran önemli bir araçtır. Bu çalışmada tarihi çevre yenileme kapsamında bir tarihi cami bahçesi olarak ele alınan Muratpaşa Cami hakkında literatür araştırması ve arazi gözlemleri gerçekleştirilerek mevcut durum analizi yapılmıştır. Tarihi çevrelerin iyileştirilmesinde yenilenen tarihi yapı çevresini kapsayan bahçe, donatı elemanları, bitkisel materyal açısından değerlendirilerek, bahçenin sürdürülebilirliği ve kullanıcılara yararlılığı konusunda iyileştirmeye yönelik öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi bahçeler, cami bahçeleri, Muratpaşa Cami, bitkisel tasarım, Antalya

Historic Environment Regeneration Studies: Sample of Muratpaşa Mosque

Abstract

Original buildings in historical urban environments that have witnessed history are one of our most important cultural heritages. These structures are an important tool that transfers historical information to the next generation. In this study, historical mosque gardens are discussed within the scope of historical environmental renewal works. Literature research about Muratpaşa Mosque, which is handled in this context, and field and field observations were carried out and its current situation was analyzed. Within the scope of environmental renewal, the landscape project covering the historical building environment, reinforcement elements, plant materials were evaluated and suggestions were made.

Keywords: Historical gardens, mosque gardens, Muratpaşa Mosque, planting design, Antalya

Atıf/Citation: Erdoğan, R, Oktay, E, Selim, C. (2021). Tarihi Çevre Yenileme Çalışmalarının Peyzaj Mimarlığı Açısından Değerlendirilmesi: Muratpaşa Cami Örneği. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 6 (1), 195-205. DOI: 10.30785/mbud.886207.

1. Giriş

Tarihi kentler ve özgün yapılar sahip olunan en önemli kültürel miraslarımızdan biridir ve tarihi bilgileri aktaran araçlardır. Kentsel doku içinde sokakların biçimi; düz veya kıvrımlı oluşları, çıkmaz sokaklar, sokak ve meydanların mekânsal ilişkileri, ada boyut ve biçimleri, sokak köşelerinin biçimlenmesi, yapıların cephe oranları ile peyzaj donatı elemanları ve bitkisel dokuyla oluşturdukları bütünlük yerleşmeye karakter veren özelliklerdir. Tarihi çevreler, insan ölçüsüne göre düzenlenmiş, sosyal ilişkileri olumlu yönde etkileyen, öğretici, ilgi çekici alanlar olup, çevresindeki açık ve yeşil alanıyla, doğal ve kültürel peyzaj özellikleriyle bütünleştiği ölçüde değer kazanan mekânlardır (Yazgan ve Erdoğan, 1992; Özsüle, 2005). Bu özellikleriyle koruma-kullanım dengesi içerisinde gelecek kuşaklara aktarılması gereken mekânlardır. Aynı zamanda değişik kültür katmanlarının üst üste birikmesiyle oluşmuş, zaman içinde fiziksel, nüfus, teknolojik gelişim, yasal ve yönetsel süreç vb. nedenlerle değişime uğrayan dinamik bir süreçtir (Altınçekiç, Ergin ve Tanfer, 2014). Gerek özgün oluşları gerekse insanlık tarihinin farklı aşamalarına tanıklık etmeleri açısından bu mekânların aslına uygun bir şekilde korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması önemli bir konudur.

İnsanlar bu tip mekânlar içindeyken tarihi deneyimler. Bu açıdan çok estetik ve insana farklı bakış açıları kazandıran mekânlar olduğu söylenebilir. Bu nedenle, tarihî çevreleri koruma ve yenilemede amaç; tarihsel ve kültürel sürekliliğin sağlanması, tarihî çevrenin çağdaş yaşam koşulları doğrultusunda daha sağlıklı fakat kimliğini koruyarak canlandırılması, yapı stoku durumundaki tarihî yapıların değerlendirilmesi, kent peyzajının ve geleneksel yerleşim modelinin korunmasıdır (Çelik ve Yazgan, 2007). Bu şekilde gelecek kuşaklara geçmişin yaşanmışlıkları tanıtılabilir ve kuşaklar arasındaki bağların güçlendirilmesi sağlanabilir. Farklı yaşanmışlıkların üst üste birikmesi kentsel kimliğin güçlenmesindeki en önemli unsurlardan biridir. Bunu sağlayan en önemli mekânlar ise yine tarihi çevrelerdir. Diğer bir deyişle tarihi çevreler; değişimlere rağmen kimliğini koruyan ve değişimlere dayandığı sürece güçlenen ve güçlendikçe kök salan mekânlardır.

Değişen sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmeler dünya toplumlarını etkileyerek kentlerin ve kent parçalarının farklı niteliklerde biçimlenmesine neden olmaktadır. Geçmiş dönemlerdeki doğal çevreyle uyumlu ve kültürel yapıya bağlı olarak gelişen kentsel dokular artık yerini ekonomik ve teknolojik değişimle biçimlenen günümüz kentlerine bırakmaktadır. 20. yy'ın getirdiği bu tür gelişmelerin kentlerin toplumsal yapılarında, mekânlarında bir dizi yeni değişim ve dönüşümün yaşanmasına sebep olması kaçınılmazdır (Bilsel, 2002). Tarihsel gelişme sürecine bakıldığı zaman her dönemde toplumların kendi yaşantı ve düşüncelerini mekâna yansıttıkları görülmektedir. Öyle ise; günümüz kent mekânlarında yaşanan, ekonomik ve teknolojik gelişmelerle biçimlenen bir dizi değişim ve dönüşüm; birçok örnekte olumlu olmasa da günümüz kent kimliğinin bir parçası olarak değerlendirmek gerekmektedir (Topçu, 2011).

Bugünün kentlerinin en büyük sorunlarından birisi olan nüfus artışı ile yaşanan hızlı kentleşme, temelde ekonomik, teknolojik ve sosyal birtakım değişikliklere paralel olarak mevcut kent dokusunun çözülmesine neden olmuştur. Gelişen teknoloji ile bina üretim metotlarının değişimi, kentsel mülkiyetin değişen yapısı, daha sağlıklı ortamlar oluşturmak amacıyla ortaya çıkan yıkım ve kentsel yenileme (Krier, 1990) kent kimliğinin genellikle olumsuz yönde değişimine neden olmaktadır. Türkiye'de bu değişim ve dönüşüm süreci, özellikle 1950'li yıllardan sonra yaşanan nüfus artışı, hızlı kentleşme ve kırdan kente göç gibi etkenlerle başlamıştır. Bu da mevcut kentlerin kültürel erozyona uğramasına, yeni kurulan kentlerin ise plansız ve kimliksiz şekillenmesine neden olmuştur. Bundan dolayı tarihi çevrelerden yoksun kimliksiz, kentlilik bilincinin az olduğu kentlerin ortaya çıkması hiç de tesadüf değildir.

Tarihi mekânları koruma, toplumun geçmişteki sosyal ve ekonomik koşulları ile kültür değerlerini yansıtan fiziksel yapının, günümüzün değişen sosyo-ekonomik koşulları altında yok olmasına engel olmak ve çağdaş gelişmelerle bütünleştirerek yaşamasını sağlamak olarak da açıklanmaktadır. Bir başka tanımlamaya göre ise kentlerin belli kesimlerinde yer alan tarihsel ve mimari değerleri yüksek yapılarla anıtların ve doğal güzelliklerin gelecek kuşakların da yararlanması için her türlü yıkıcı, saldırgan ve zararlı eylemler karşısında güvence altına alınması olarak ifade edilmiştir (Keleş ve Hamamcı, 1997). Tarihi mekanları koruma başlığı altında hem sosyal değerlerin hem de bu sosyal değerlere ev sahipliği

yapan tarihi çevrelerin birlikte korunması önemlidir. Bu sayede yaşanmışlıklar gelecek kuşaklara hem mekânsal olarak hem de sosyal deneyim olarak aktarılabilir.

Tarihi çevrelerin korunması özellikle Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkmış bir kavramdır. Tarihi yapıların korunması çabaları İngiltere'de 1770'li yıllara, Fransa'da (Commîssion des Monuments Historiques'in kurulması ile) 1831 yılına rastlamaktadır. Fransa'da devrim sonrasında, önemli yapıların aristokrasinin simgeleri olarak yıkılması olayı, koruma yaklaşımlarında, ideolojik boyutun önemini çarpıcı bir şekilde vermektedir. Bu yıkımlara karşı duyulan tepki, Fransa'daki koruma duyarlılığının da başlangıcını oluşturmuştur. 1830 yılından bu yana Fransa'da İçişleri Bakanlığı bütçesine koruma çalışmaları için ayrı bir ödenek konmaktadır (Kiper, 2004).

Tarihi çevrelerin korunmasında restorasyon, sağıklaştırma, geliştirme, yenileme gibi müdahaleler söz konusu olmaktadır. Bu uygulamaların gerçekleştirilmesi sırasında ve sonrasında bütünsellikten uzaklaşmaması önem kazanmaktadır. Tarihi çevrelerin korunması şehirlerimizin estetik değer taşıyan, tarihi nitelikli kültür ve tabiat varlıklarının gelecek nesillere miras bırakılması için yıpranmasının veya yok olmasının önlenmesine yönelik eylemleri içermektedir (Öztürk, 2012).

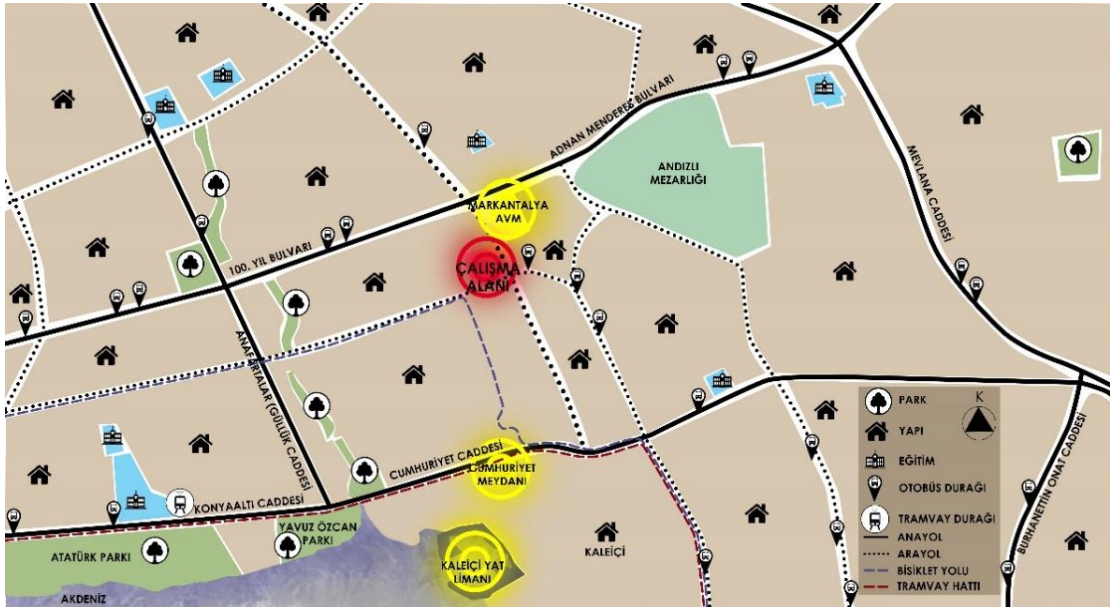
Ülkemiz tarihi çevrelerin korunmasına yönelik birçok anlaşma ve sözleşmeye taraftır. Koruma konusundaki sürece bakıldığında Türkiye 'de uzun süre sadece camiler, medreseler, hanlar, hamamlar, türbeler vb. gibi anıtsal yapıların korunması konusunda kararlar geliştirildiği ve bunların da çevrelerinden soyutlanmış bir biçimde ele alındığı gözlenmektedir. Batı ülkelerinde ise, bir anıtın tek başına yarattığı etkiyle, içinde olduğu ortamla birlikte değerlendirildiğinde yarattığı etkinin farklılığı konusundaki görüşün, uluslararası tüzüklerde yer alarak resmiyet kazanması 1931 tarihlidir. Türkiye'de, anıtların yakın çevreleriyle bir bütün olarak korunması gerekliliği, ancak 1960'lı yıllardan itibaren gündeme gelmiştir. 1964 yılında "2. Uluslararası Anıt Korunmasıyla İlgili Mimarlar ve Teknisyenler Kongresi'nde kabul edilen ve koruma konularının uluslararası düzeydeki anayasası niteliğini taşıyan Venedik Tüzüğü, özellikle 1.maddesiyle "korunması gerekli anıt" kavramını, anıt ve çevresinden çok daha geniş bir boyuta taşımıştır. Türkçe dahil Arapça'dan Ukrayna diline dek 28 farklı dile çevrilen ve dolayısıyla Avrupa ülkeleri başta olmak üzere genel kabul gören bu tüzük: "Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanın geçmesiyle kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de içine alır" demektedir. Böylece bu yeni görüşle kavram, korunması gerekli özellikler taşıyan kentsel yerleşmelerin bir bölümünü ya da gereğinde bütünü de içerebildiği gibi, yöresel mimari açılarından değişmemiş ya da az değişmiş bir kırsal yerleşmeyi de kapsar hale gelmiştir (Akin, Tapan ve Sey, 2013).

Ülkemizde kanun ve yönetmeliklerle tanımlanarak tescil edilen ve koruma altına alınan taşınmaz kültür varlıkları bulunmaktadır. Bu varlıklardan bir olan külliye toplumu ihtiyacına cevap veren dinî, kültürel, sosyal ve ticari yapılar topluluğundan oluşan kuruluşlardır. Külliye yapıları topluluğu Anadolu'da Türk-İslam kültürü içerisinde Selçuklu çağından itibaren şekillenmeye başlamış ve Osmanlı döneminde geliştirilerek klasik ölçülerine ulaştırılmıştır. Osmanlı şehirlerinin vazgeçilmez yaşam alanlarını oluşturan külliye yapıları, başkentte sultanlar ve vezirler yaptırırken, Anadolu şehirlerinde yöneticiler ve hayır sahibi varlıklı kişiler yaptırmışlardır. Şehir merkezlerinde inşa edilen Osmanlı külliye yapıları genellikle cami merkezli külliyelerdir. Prensip olarak mimari bakımdan simetrik ve estetik özellikler taşıyan bu yapılar topluluğu, uzun süre bir bütünü parçaları halinde avlu çevresinde şekillenirken, klasik dönem sonrasında şehir yapılaşmaları içerisinde boş alanlarda kendilerine yer bulabilmişler ve simetrik düzenleri kaybolmuştur (Özkan, 2010). Camiler ve cami bahçeleri tarihi çevrelerin korunması ve yaşatılması konusunda öneme sahip mekânlardır. 12. ve 19. yüzyıllar arasında Asya, Avrupa ve Afrika'da özellikle Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü coğrafyalarda birçok İslami eserle yoğrulmuş İslam bahçe sanatının günümüz örneklerini cami bahçeleri temsil etmektedir. Tasarım unsurları açısından değerlendirildiğinde dinlenme, derin tefekkür ve ruhi huzur amaçlı tasarlanan bu bahçelerde su ve gölge vazgeçilmez iki unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Demiröz, 2002). Çok sayıda oturma biriminin bulunduğu bahçelerde genellikle bahçenin merkezinde konumlandırılan su ögesi, bir çeşme, kanal ya da havuz ile temsil edilmekte, etrafında yürüme yolları yer almaktadır. İslami bahçelerde gölge bir diğer unsurdur ve genellikle çınar ağaçları ile gölge sağlanmıştır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de ulu çınarların gölgelediği cami bahçeleri tarihi

kentler içerisinde önemli bir kentsel imgedir. Çınar ağaçlarının yanında Servi ağaçları da sınırlama, perdeleme işlevlerinin yanı sıra uzun boylarıyla "Yaradana kavuşmayı" temsil etmeleri nedeniyle çokça tercih edilmiştir. Bu gibi boylu ağaçların yanında doğumu ve cenneti tasvir etmeleri nedeniyle Badem, Şeftali, Portakal gibi çiçekli ve meyveli ağaçlar, koku özelliği ile ön plana çıkan reyhan, defne gibi türler, Kur'an-ı Kerim ve Peygamber efendimizin hadislerinde cennet bahçeleri tasvirlerinde adı geçen hurma, nar, kiraz gibi ağaçlar tercih edilmektedir (Ali, Utaberta, Surat ve Olewi, 2015; Clark, 2017). Bu bilgiler ışığında tarihi çevrelerde yenileme çalışmaları geçmişten günümüze varlığını sürdürebilen bu yapıların çevreleri ile birlikte ele alınması gerekliliğini ön plana çıkarmıştır. Tarihi yapıların çevrelerinde gerçekleştirilen peyzaj tasarımların çevresel kullanımlar, sirkülasyon hatları, girişler, konstrüksiyonel materyal, bitkisel materyal ve donatı elemanlarının tarihi yapı ile uyumlu olması gerekmektedir. Ayrıca bitkisel tasarımlarda tercih edilen bitki türleri belirlenirken, türlerin ekolojik ihtiyaçları ve fonksiyonel işlevlerinin yanında sergiledikleri estetik görünüşleri de göz önünde bulundurulması gereken bir diğer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Dönmez, Çakır ve Kef, 2016). Bu çalışmanın amacı Antalya ili Muratpaşa ilçesinde yer alan tarihi bir yapı olan Muratpaşa Cami ve bahçesinin bahsedilen ilkeler kapsamında değerlendirilmesi ve öneriler getirilmesidir.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın ana materyali Antalya ili Muratpaşa ilçesinde yer alan Muratpaşa Cami ve bahçesi olarak belirlenmiştir. Çalışma alanının konumu, çevresel bağlantılılık analizi ve alana ait fotoğraflar Şekil 1 ve Şekil 2'de sunulmuştur.

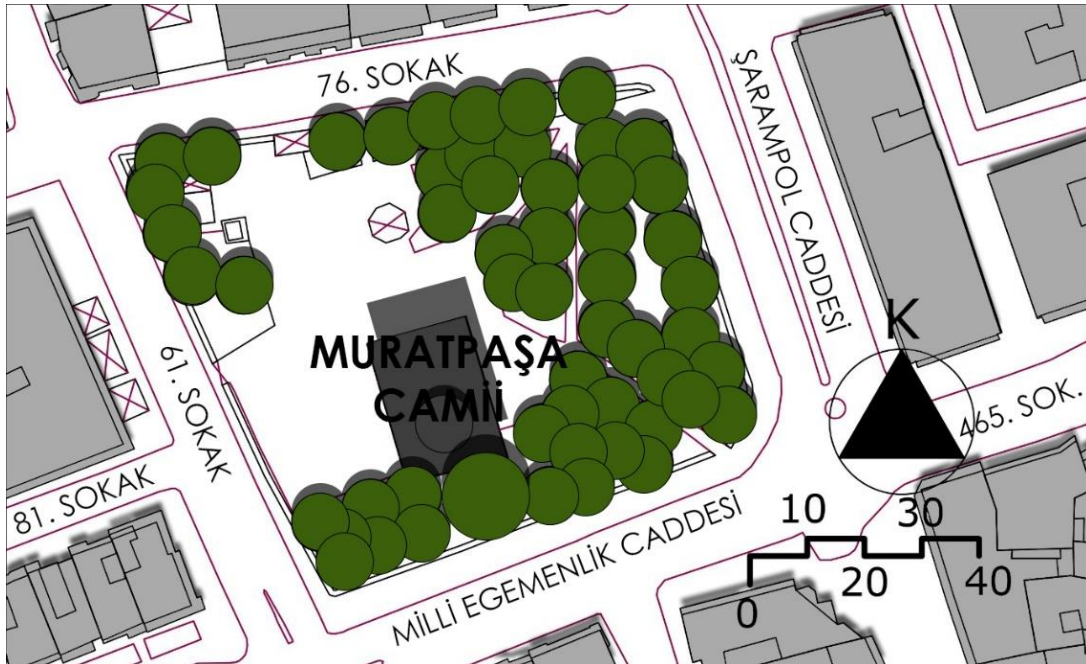
Şekil 1. Muratpaşa Cami konumu ve çevresel bağlantılılık analizi (Orj., 2021).

Şehrin oldukça yoğun kullanımında olan bir bölgede yer alan Caminin kuzeyinde 76.sokak, doğusunda Şarmpol Caddesi, güneyinde Milli Egemenlik Caddesi, batısında ise 61.sokak yer almaktadır. Cami, kuzeyinde bulunan 100. Yıl Bulvarına 120 m., kuzey-doğusunda yer alan MarkAntalya Alışveriş Merkezine 40 m, güneybatısında bulunan Cumhuriyet Meydanına ise 500 m mesafededir. Çalışma alanının batısından ve güneyinden tramvay ve toplu taşıma araçları geçmektedir.

Şekil 2. Muratpaşa Cami bahçesinden genel görünüşler

Muratpaşa Cami her ne kadar Osmanlı döneminde 1570 yılında inşa edilmiş olsa da camide Selçuklu hat sanatının izlerine rastlanmaktadır. Anadolu'daki birçok Türk-İslam eserinde görülen devşirme kullanımına caminin inşasında da başvurulmuştur. Özellikle son cemaat yerinin arkasında yer alan sütunlar ve onların Korint nizamına göre yapılmış olan başlıkları mimari eserdeki en belirgin devşirme malzemelerdir. Cami ve çevre planı Şekil 3.'de sunulmuştur. Cami yapısal alanı dışında kalan bahçenin çevre uzunluğu yaklaşık 337 metre, alanı ise 7.500 metrekaredir.

Şekil 3. Muratpaşa Cami planı

Çalışmada araştırma alanı ile ilgili önceki çalışmalar, hava fotoğrafları, planlar incelenmiş, alanın mevcut durumunun tespit edilmesi için bir gözlem formu oluşturulmuştur. Alanda yapılan sörveylerle alanın çevresel bağlantılılık analizi, mevcut bitki varlığı ve işlevselliği, tarihi çevre yenileme çalışmaları

kapsamında mevcut durum analizi gerçekleştirilerek alanın sürdürülebilirliği ve korunmasına yönelik peyzaj mimarlığı bakış açısıyla öneriler geliştirilmiştir.

3. Bulgular ve Tartışma

Çalışma kapsamında Antalya'nın en önemli tarihi camilerinden olan Muratpaşa Camisinin bahçesi incelenmiştir (Çizelge 1). Muratpaşa Cami 1570 yılında Kuyucu Murat Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kuzey-güney istikametinde, kareye yaklaşan dikdörtgen planlı, dış yüzeyleri kesme taş kaplamalı tek kubbeli bir yapıdır. Geniş bahçesi ve asırlık çınar ağaçları ile mevkiye hakim, halen kullanılan, sağlam ve bakımlı durumdadır. Son cemaat yeni kubbe içi tezyinatları son yıllardaki onarımlardan kalmadır. Antalya'nın iki şerefeli minareye sahip tek camisidir (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2016).

Çizelge 1. Muratpaşa Cami mevcut durum analizi

MURATPAŞA CAMİ	
Tarihçe:	Muratpaşa camii 1570 yılında (Hicri 978): Sadrazam Kuyucu Murat Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bugünkü sahibi ve bakımından sorumlu olması gereken kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğüdür.
Tescil Tarihi ve Numarası:	21.01.1983/A 4097 Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu
Restorasyon Tarihi:	1952-1968 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce iki onarım yapılmıştır. Son cemaat yeri ve kubbe içi tezyinatları bu onarımlardan kalmadır. 1916 yılında ise Caminin minaresi iki şerefeli olarak yeniden yapılmıştır. Doğu ve batı cephelerde beden duvarlarının üst kısmındaki alçı şebekeli ikiz pencereler ve üzerlerindeki daire ile kubbenin karakteri, caminin 17. ya da 18. yy da büyük bir onarım geçirdiğinin göstergesidir (Karaca, 2008).

Mimari devri:	Osmanlı
Orijinal kullanımı:	Cami
Bugünkü kullanımı:	Cami
Değerlendirme Ölçütleri	Mevcut Durum
Restorasyon durumu	Restorasyonu yapılmış
Kent kimliği açısından önemi	Kent kimliği açısından çok önemli
Yapının dış mekân düzenlemesi	Dış mekân düzenlemesi yapılmış ama yeterli değil
Yapının algılanabilirliği	Algılanabilir özellikler taşıyor
Çevresindeki yapı yoğunluğu	Eserin çevresinde yoğun yapılaşma var
Çevresindeki yapıların kat yüksekliği	Beş-onbeş katlı yapılar
Çevresindeki yapıların kent kimliğine uyumu	Kent kimliği ile uyumsuz
Çevresindeki görsel kirlilik (Aydınlatma direkleri. Elektrik panoları, işyeri tabelaları vs.)	Kısmen kirlilik unsuru var
Yapının simgesel özellik taşıma durum	Yapı kent için simgesel özellik taşıyor
Yaya ulaşılabilirliği	Kent merkezinde
Yönlendirici elemanlar (Tabela, pano, işaret vb)	Yeterli yönlendirici eleman bulunmaktadır
Bilgilendirici elemanlar (Levha, pano, işaret vb).	Eser hakkında detaylı bilgi içeren eleman var
Yapı çevresindeki bitki varlığının yapı ile uyumu	Uyumlu ve uyumsuz bitkiler bir arada

Yapının Yol ile bağlantı durumu	Yapı ve çevresi caddelerle çevrili
Toplu Taşım Hatları ile bağlantısı	Yapı toplu taşım hatlarına 100 m mesafe içinde
Otopark varlığı	Yol kenarları park alanı olarak kullanılmaktadır

Bugünkü sahibi ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. Caminin minaresi 1916 yılında iki şerefeli olarak yeniden yapılmıştır. Ayrıca 1952-1968 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce iki onarım daha yapılmıştır (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2016).

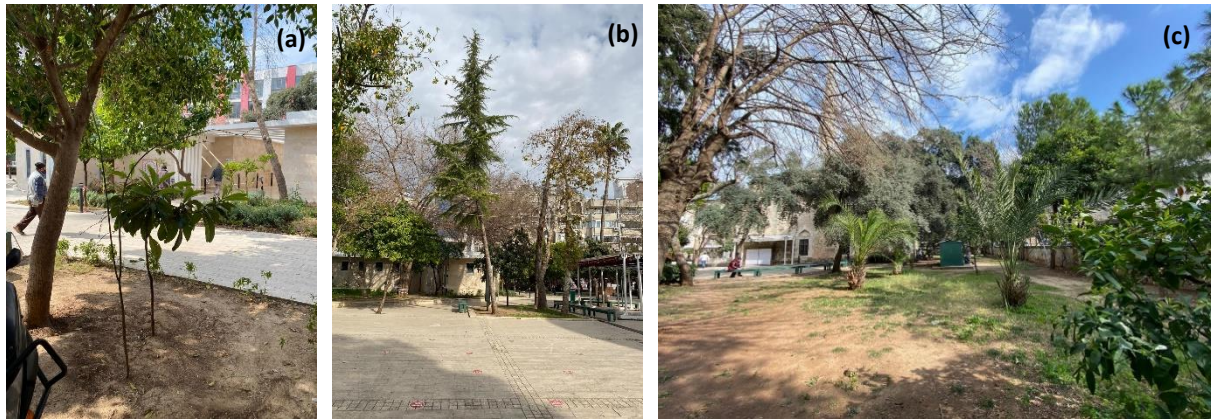
İnşai malzemesi kesme-moloz taş, kiremit ve tuğladır. Duvarlar moloz taş dolgu olup, dışlar kesme taş ile kaplıdır. Kuzey cephedeki son cemaat mahfili dört adet yuvarlak sütunun taşıdığı üç adet sivri kemerden oluşmaktadır. Sütunlardan sağdan ikincisi mermer, diğerleri taştır. Mahfilin üzeri üç adet kubbe ile örtülüdür. Kubbe içleri kırmızı, mavi, beyaz ve firuze renkle hatayi tarzda kalemşi bezemelidir. Sütun başlıklarından üçü korint tarzı ve antiktir. Mermer olan ise Osmanlı olup mukarnaslıdır. Ana kapı silmeli dikdörtgen çerçeve içine alınmış ve basık kemerlidir. Basık kemer üzerinde kitabesi vardır. Kitabede "OLA DAİM MURAT PAŞA'NIN/ NIN RAHMETİ HAK REVANINA VASIL / YAPTI BU CAMİİ MURAT EDİNİP/KILDI UKBAR SEVABINI HASIL/EDE HAYRATINI HUDA HUDA MAKBUL/ ADNİ CENNET OLAN ANA MENZİL" yazılıdır. Cümle kapısının solunda dikdörtgen biçimli demir şebekeli bir pencere ve solunda mukarnaslı bir mihbariye bulunur. Mihbariye yanında minareye açılan küçük kapı yer alır. Minare, cami sahnı ile son cemaat mahali birleşiminde sağda yükselmektedir. Batı cephesinde, altta dikdörtgen biçimli demir şebekeli ve üzerleri sivri niş alınlıklı iki adet pencere ile üstte üzerleri sivri kemer şeklinde biten iki vitray çerçeveli pencere ve ortalarında yine vitray çerçeveli birer adet yuvarlak pencere bulunmaktadır. Kuzey ve doğu cepheleri aynı pencere düzeninde olup yalnız doğuda sağ alt pencerenin sağ sövesesinin üst kısmında bir rozet vardır. Camiye girildiğinde sağ ve solda ahşap müezzin mahfilleri, bunların üzerinde kadınlar mahfili bulunmaktadır. Kadınlar mahfiline sağdaki müezzin mahfilinden çıkılır. Mihrap ve minber mermerdendir. Alt pencere üstleri sivri kemerli ve alınlıkları İznik çinilidir. Avlunun kuzeyinde sekizgen planlı, klasik Osmanlı başlıklı mermer sütunlar üzerine inşa edilmiş piramidal çatılı, şevli geniş saçaklı şadırvan bulunmaktadır. Ortasında sekizgen planlı çeşme kısmı vardır (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2016).

Bilindiği gibi İslam dininde su ve bitki cennet mekanının en önemli iki ögesini oluşturmaktadır. Doğanın tüm bileşenleri Tanrı'nın yansıması olarak kabul edilmiştir (Çınar ve Kırca, 2010) ve İslam bahçeleri dini etkileşim ve inançların bir ürünüdür (Çınar ve Yirmibeşoğlu, 2019). Bitkisel materyal kullanımında da dini inanışların etkisini görmek mümkündür. Ruhun göğe yükselmesine neden olduğu düşünülen Servi (*Cupressus sempervirens*), yaşamı ve umudu ifade eden çiçekli ağaçlar İslam bahçesinin dini felsefesinin bir ifadesi olarak kullanılan bitkilerdir. Tarihi yapıların çevresindeki bitki örtüsü, yapı çevresinin farklı noktalardan bakıldığında görsel açıdan olumlu algılanması için önemlidir (Öztürk, Işıkkaralar ve Ayan, 2018). Bu açıdan cami bahçesindeki bitkiler bahçe içindeki fonksiyonel özellikleri yanında dışındaki görsel etkisi açısından da çevresini önemli düzeyde etkilemektedir. Diğer yandan bahçedeki bitkilerin kültürel bağlamda da ayrı bir önemi vardır. Muratpaşa Cami bahçesinde yer alan ağaç, ağaççık ve çalı formlu bitkiler, adetleri, doğal/egzotik olma durumları, İslam bahçe sanatı açısından değerlendirilmiş ve sağladıkları işlevler Çizelge 2'de belirtilmiştir.

Çizelge 2. Muratpaşa Cami bahçesinde yer alan bitkisel materyalin analizi

Ağaçlar						
Tür ismi (Latince)	Tür (Türkçe)	ismi	Doğal(D)/Egzotik (E)	Adet	İşlevleri	İslam Bahçe Sanatında Kullanılan Türler*
<i>Casuarina equisetifolia</i>	Demir ağacı	E		2	Soliter kullanım, Gölge	
<i>Cedrus atlantica</i>	Atlas sediri	E		2	Soliter kullanım, Vurgu,	
<i>Ceratonia siliqua</i>	Keçiboynuzu	D		4	Soliter kullanım, Gölge	*
<i>Citrus aurantium</i>	Turunç	E		28	Alle,	*
<i>Cupressus arizonica</i>	Arizona servisi	E		2	Soliter kullanım	
<i>Cupressus sempervirens</i>	Akdeniz Servisi	D		19	Sınırlama	*
<i>Elaeagnus angustifolia</i>	İğde	D		9	Soliter kullanım, Gölge	
<i>Eriobotrya japonica</i>	Yenidünya	E		5	Soliter kullanım	*
<i>Ficus elastica</i>	Kauçuk	E		3	Soliter kullanım, Gölge	
<i>Ficus retusa-nitida</i>	İsrail kauçuğu	E		6	Gölge	
<i>Quercus ilex</i>	Pırnal meşe	D		7	Soliter kullanım, Gölge	*
<i>Melia azedarach</i>	Tespit ağacı			2	Soliter kullanım, Gölge	
<i>Morus alba</i>	Dut	D		7	Soliter kullanım, Gölge	*
<i>Olea europaea</i>	Zeytin	D		1	Soliter kullanım, Vurgu	*
<i>Platanus orientalis</i>	Doğu çınarı	D		17	Soliter kullanım, Vurgu, Gölge	*
<i>Pinus brutia</i>	Kızıl çam	D		11	Soliter kullanım, Gölge	
<i>Phoenix dactylifera</i>	Hurma	E		5	Sınırlama	*
<i>Populus alba</i>	Ak kavak	D		1	Soliter kullanım, Sınırlama	
<i>Washingtonia filifera</i>	Palmiye	E		5	Sınırlama	*
Ağaççıklar						
<i>Lagerstroemia indica</i>	Oya ağacı	E		7	Soliter, Vurgu	
<i>Laurus nobilis</i>	Defne	D		4	Soliter, Gölge	*
<i>Pittosporum tobira</i>	Pitos ağacı	E		5	Soliter, Vurgu	
<i>Spirea vanhouttei</i>	Keçi sakalı	E		1	Soliter	
Çalılar						
<i>Berberis thunbergii</i>	Hanım tuzluğu	E			Sıralı dikim, Sınırlama	
<i>Pittosporum tobira</i>	Bodur pitos	E			Sıralı dikim, Sınırlama	
"Nana"						
<i>Ruellia brittoniana</i>	Meksika petunyası	E			Yerörtücü form	

Yapılan arazi gözlemlerinde Muratpaşa Cami bahçesinde 19 ağaç, 4 ağaçcık ve 3 çalı türü olmak üzere toplam 153 bitkinin yer aldığı saptanmıştır. Türlerin %57'si egzotik kökenli, geriye kalan %43'ünün ise Akdeniz iklimine uygun doğal türler olduğu belirlenmiştir. Türler İslam bahçe sanatını temsil etmesi açısından değerlendirildiğinde ağaç türlerinin %53'ünün (10 tür), çalı türlerinin %20'sinin (1 tür) İslam bahçe sanatı açısından uygun olduğu tespit edilmiştir. Türlerin çoğu sağlıklı ve olgun olmakla birlikte, kendiliğinden çıkan *Eriobotrya japonica* ve yamuk gövde gelişimi göstermiş *Cedrus atlantica* türlerinin de yer aldığı gözlemlenmiştir (Şekil 4). Genel olarak çalı formu bitkiler çit formunda budanmış olmalarına rağmen, süreklilik olmadığı, geniş boşlukların bulunduğu belirlenmiştir. Bahçenin güneybatı bölümünde geniş taç yapan ağaçlar birbirleriyle oldukça yakın konumlandırıldığı için bitkisel dokuda bir karmaşanın hâkim olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4).

Şekil 4. (a) Bahçede kendiliğinden çıkan *Eriobotrya japonica*, (b) Yamuk gövde gelişimi göstermiş *Cedrus atlantica*, (c) Bahçenin güneybatı bölümünde birbirleriyle oldukça yakın konumlandırılmış geniş taç yapan ağaçlar

Mekânsal kullanımlar açısından değerlendirildiğinde duvar ile sınırlandırılmış olan bahçeye biri kapalı olmak üzere beş adet giriş bulunmaktadır. Kullanıcılar tüm girişlerden traverten yollar ve gölge sağlayan alle olarak dikilmiş ağaçlarla yapı girişine doğru yönlendirilmektedir. Bahçenin güneybatısında yer alan bölüm cenaze namazlarının kılınabilmesi için ayrılmış ve üzerinde bir dörtgen modüler pergola bulunmaktadır. Alanda su ögesi olarak şadırvan ve sebil bulunmaktadır. Alana işlevsel bir katkı sağlayan tarihi şadırvanın restorasyonun aslına uygun olarak yapılmadığı tespit edilmiştir. İslam bahçe sanatının temel unsurlarından diğeri olan gölgeleme bahçede yoğun bir şekilde boylu ağaçlarla sağlanmıştır. Alan birçok kentli tarafından ibadet ve dinlenme alanı olarak kullanılmaktadır. Bunun yanında mekân oldukça huzurlu bir ortam olarak tanımlanabilmekte alanda birçok oturma birimi bulunmaktadır.

Çevresinde iş yerleri, alışveriş merkezi ve ulaşım güzergahları nedeniyle yoğun insan trafiğinin olduğu çalışma alanında gerçekleştirilen gözlemler sonucunda alanın sokak hayvanlarına, yoğun bitki varlığıyla da kuşlara ev sahipliği yaptığı belirlenmiştir. Bahçede tarihi yapıdan oldukça aykırı görünüme sahip güvenlik birimi, imam odası ve tuvalet bulunmaktadır (Şekil 5). Alanda projektör tipi ve sokak tipi aydınlatmalar mevcut olup, bakımsızdır. Bahçe içerisinde 4 adet reklam panosu ve kullanıcılar için su sebilleri bulunmakta olup, tarihi doku ile uyumsuz ve bakımsızdır (Şekil 5).

Şekil 5. (a) Bahçenin kuzeybatısında yer alan tuvalet birimi, (b) Bahçenin kuzeyinde yer alan güvenlik birimi, (c) Bahçenin ortasında yer alan tarihi şadırvan

4. Sonuç ve Öneriler

Muratpaşa Cami ve bahçesinin tarihi çevre olarak korunması ve bu şekli ile yaşatılması Antalya kenti için oldukça önem taşımaktadır. Hem tarihsel dokunun içinde bulunduğu kentsel mekân kimliğine katkısı hem de yoğun betonlaşmaya maruz kalmış kalabalık ve karmaşık ticaret alanı içerisinde kentlinin nefes alabileceği tek yeşil alanı içermesi bakımından da alanın korunması önemlidir.

Son yıllarda ülkemizde kent merkezinde kalan tarihi ve kültürel çevreler yeni tasarımlarla karşı karşıya kalmakta ve bu tasarımlarda alan kazanmak ve diğer alan kullanımlarıyla bütünleştirilmek adına yeşil alanların betonlaştırıldığı, oluşturulan yaya bölgelerinin ve sert zeminlerin yeşil alanmış gibi düşünülerek mevcut ağaçların kesildiği ve saksı içinde düzenlemelerle alanın bitkilendirilmiş sayıldığı gözlemlenmektedir.

Tarihi kent merkezlerinin sağlıklılaştırması, hemşehrilik bilincinin pekiştirilmesi, tarihsel değerlere ve kolektif kentsel belleğe destek olması ve anı noktalarının korunması açısından bu tür alanların çevresiyle birlikte korunması konusundaki çalışmaların yetersiz olduğunu söylemek peyzaj mimarlığı meslek disiplininin görevidir. Tarihi alanlarda kentsel yenileme çalışmalarında uygulama deneyimlerinin aktarılması ve mevcut durumun hem yapısal hem de bitkisel unsurlar değerlendirilerek iyileştirilmesi son derece önemlidir. Bugünün uygulamaları bunun böyle yapılmadığının örnekleriyle doludur.

Muratpaşa Cami bahçesi için bir iyileştirme ve yenileme söz konusu olduğunda; bahçede bulunan ağaçlardan yaşlı, kontrolsüz büyüme gösteren ve nitelik bakımından yetersiz olanların, Akdeniz bitki örtüsü içinde bulunan doğal bitkilerden Türk İslam bahçe sanatına uygun ağaçlarla değiştirilmesi önerilmektedir. Örneğin bahçenin batı sınırında yer alan *Cupressus sempervirens* (Servi) türleri oldukça yaşlı ve yanlış budamalardan dolayı şekil olarak yetersiz büyüme göstermiştir. Bu türler yenileri ile değiştirilmelidir. Güneyde yer alan *Phoenix dactylifera* (Hurma) ağaçlarının boylu ağaçların gölgesinde

kaldığı belirlenmiştir. Yeni dikilen bu ağaçların cami bahçesinin karakterine uymadığı, alanda karmaşaya neden olduğu tespit edilmiştir. Bundan dolayı alandan kaldırılması önerilmektedir. Plantasyonlarda boşluk-doluluk oranının dengelenmesi ve karmaşanın önlenmesi açısından bu anlayış bahçenin kimlikli bir şekilde sürdürülebilirliğini sağlayacak bir yaklaşımdır.

Türk İslam bahçelerinde dini yapılarda şadırvan, köşk, kameriye ve benzeri şekilde inşa edilmiş yapılar bulunmaktadır. Camide yer alan şadırvan orijinalinden uzak ve bakımsızdır. Sonradan eklenmiş dörtgen modüler pergola, güvenlik birimi, tuvalet ve imam odasının tarihi yapı ile uyumlu kalıcı şekilde yeniden tasarlanması ve tarihi dokuya zarar vermeyecek şekilde bir şekilde oluşturulması estetik ve fonksiyon açısından gereklidir. Bahçede bulunan donatı elemanlarının, her yerde görülen sıradan malzemeler yerine, cami bahçesine uygun, özgün tasarlanmış donatılar olması mekânı eşsiz kılacak diğer önemli unsurlardan biridir. Bahçede yer alan su sebilleri, reklam panoları, aydınlatma üniteleri de tarihi yapıya uyumlu bir şekilde değiştirilmelidir.

Teşekkür ve Bilgi Notu

Makalede, ulusal ve uluslararası araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Çalışmada etik kurul izni gerekmemiştir.

Kaynaklar

- Akın, N., Tapan, M. ve Sey, Y. (2013). Vizyon 2023 Öngörü Panelleri Sürdürülebilir Kalkınma / "Tarihi Kültürel Mirasın Korunması, https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-13.pdf
- Ali, A., Utaberta, N., Surat, M. ve Qays Oleiwi, M. (2015). Green Architecture and Islamic Architecture: The Islamic Arabic City and the Traditional Islamic House. *Appl. Mech. Mater.*, 747, 24–27.
- Bilsel, G. (2002). Kent Kültürü-Kültürel Süreklilik-Kimlik Sorunsalı ve Yaşanılabilir Kentsel Mekan Kavramı Üzerine. *Kentleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri, Adana Kent Konseyi Yerel Gündem*, 21(5).
- Çelik, D. ve Yazgan, M. E. (2007). Kentsel Peyzaj Tasarımı Kapsamında Tarihi Çevre Korumaya Yönelik Yasa ve Yönetmeliklerin İrdelenmesi. *ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 9 (11), 1-10.
- Çelik, D. ve Yazgan, M. E. (2009). Kentsel Peyzaj Tasarımı Kapsamında Tarihi Çevre Çalışmalarının Araştırılması: Beypazarı Örneği. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 6(3), 235-244.
- Çınar Altınçekiç, H. S., Ergin, B., Tanfer, M. (2014). Tarihsel Süreç İçinde Kent Kimliğinin Mekânsal Kalite Değerlendirmesi Üzerine Bir Araştırma (Taksim Meydanı). *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 132-148.
- Çınar, H. S. ve Kırca, S. (2010). Türk Kültüründe Bahçeyi Algılamak. *Journal of the Faculty of Forestry, Istanbul University*. 2010, 60 (2): 59-68.
- Çınar H. S. ve Yirmibeşoğlu, F. (2019). Türk Kültüründe Bahçe ve En Görkemli Halka; Osmanlı Saray Bahçeleri Mimarlık, Planlama ve Tasarım Alanında Araştırma Makaleleri. *Gece Akademi*, 113-129. Ankara.
- Clark, E. (2017). İslam Medeniyetinde Bahçe Sanatı. *İnkilab Yayınları*, s.228.
- Demiröz, Z. (2002). Tarihsel süreç içerisinde İslam bahçe sanatı Hint-Moğol Bahçeleri örneği ve İslam bahçelerinin Türk bahçe sanatına etkileri. *İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Peyzaj Planlama Programı, İstanbul*.
- Dönmez, Ş., Çakır, M., Kef, Ş. (2016). Bartın'da Yetişen Bazı Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Peyzaj Mimarlığında Kullanımı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 1(2), 1-8.
- Karaca, B. (2008). XV ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı. *Kent-Müze-Tarih Söyleşisi, Antalya, 30 Haziran 2008, Antalya Kent Müzesi Projesi Yayını, Antalya*.
- Keleş, R. ve Hamamcı, C. (1993). *Çevrebilim*, Ankara: İmge Yayınları.

- Kiper, P. (2004). Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel Kültürel Değerlerinin Korunması Türkiye-Bodrum Örneği, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı.
- Krier, R. (1990). Typological Elements of the Concept of Urban Space. Obnibus Volume, Academy Editions.
- Özkan, H. (2010). Erzurum Şeyhler Külliyesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6, 69-88.
- Özsüle, Z. (2005). Geleneksel Yerleşimlerin Korunması Açısından Kültürel Peyzaj Değerlendirilmesi, Mudanya Örneği. İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Öztürk, A. H. (2012). Kentsel Sit Alanlarının Turizm Amaçlı Değerlendirilmesi: Gündül Örneği, 1-114.
- Öztürk, S., Işınkaralar, Ö. ve Ayan, E. (2018). Visibility Analysis in Historical Environments: The Case of Kastamonu Castle and its Surrounding. Journal of Current Reseraches on Social Sciences, 8:4. ISSN: 2547-9644, 405-412.
- Topçu, K. (2011). Kent Kimliği Üzerine Bir Araştırma: Konya Örneği. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 8(2), 1048-1071.
- Yazgan, M. ve Erdoğan, E. (1992). Tarihi Çevrelerde Peyzaj Planlama. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Lisans Üstü Yayınlanmamış Ders Notu.